

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ
1932

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

R. W. LIVINGSTONE

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ (*)

Θὰ ἦτο ἀνόητον ν' ἀναζητήσωμεν ὅπως οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς ἔχουν τὴν ἀπλότητα τοῦ Ὀμήρου καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, καὶ νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν μεγάλοι ἀνευ τῆς ιδιότητος ταύτης. Ἐκάστη ἐποχὴ ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἰδίαν λογοτεχνίαν, κατοπτρίζουσαν τοὺς χρόνους καὶ τὰς περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐγεννήθη. Οὐτε ἡ ὑπεροχὴ εὐρίσκεται μόνον μὲ τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων. Τὰ δράματα τοῦ Σαίξπηρ καὶ τὰ μυθιστορήματα τοῦ Τολστόϊ, μὲ τὸν μακρὸν ρόλον τῶν δρώντων προσώπων, ἀπεικονίζουν πιστότερα τὴν ζωὴν ἢ αἱ ἑλληνικαὶ τραγωδίαι μὲ τὴν ἔλλειψιν παρεκβάσεων καὶ τοὺς ὀλίγους κεντρικοὺς χαρακτήρας των. Νεώτερος ἱστοριοδίφης θὰ ἠδύνατο ν' ἀφηγηθῆ καὶ νὰ κρίνῃ ἀπόψεις τῆς ἱστορίας τοῦ ἑοῦ αἰῶνος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τὰς ὁποίας θὰ ἠγνῶει ἔθουκυδίδης.

Ἡ νεωτέρα λογοτεχνία, ὑστεροῦσα κατὰ τὴν ἔντασιν, ἔχει μεγαλύτεραν εὐρύτητα καὶ παριστᾷ πιστότερον τὸ πολὺπλοκον τῆς ζωῆς. Ἄφ' ἑτέρου, οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀντικανονικοῦ, ποῦ ἀποτελεῖ τὸν ἐπικίνδυνον σκόπελον τῶν νεωτέρων. Δὲν ἔθιξαν σεξουαλικὰς καὶ ἄλλας παρεκκλίσεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, αἱ ὁποῖαι, ὡς ἐν τῇ ζωῇ, οὕτω καὶ ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ εἶναι καταστρεπτικὰ ἐλαττώματα. Διὰ τοῦτο ἡ ἀπλότης των εἶναι πηγαία καὶ σωτηρία. Εἰς τὴν ζωὴν ὀφείλομεν νὰ περιορίσωμεν τὰ διαφέροντά μας εἰς μικρὸν ἀριθμὸν. Ἐὰν πράξωμεν ἄλλως, διατρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ χάσωμεν τὴν ψυχὴν μας.

Ἡ λογοτεχνία, ἡ ὁποία εἶναι σκιὰ τῆς ζωῆς, ὀφείλει νὰ πράξῃ τὸ αὐτό.

Ἡ ἀπλότης τῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας συνοδεύεται μὲ ὑψίστην τεχνικὴν τελειότητα. Αἱ ἀρχικαὶ συνθήκαι, αἱ ὁποῖαι διαφυλάττουν τὴν ἀπλότητα, εἶναι φαινομενικῶς ἀσυμβίβαστοι μὲ τὴν τεχνικὴν τελειότητα, ἡ ὁποία εἶναι τὸ ὑστερογενὲς τέκνον τῆς λογοτεχνίας καὶ τὸ δημιουργημᾶ ὠρίμου καλαισθησίας, μακρᾶς πείρας καὶ καρτερικοῦ ἔργου. Ἄλλ' εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ ἴσως μόνον εἰς αὐτὴν, ἡ ἀφέλεια καὶ ἡ τέχνη συμβαδίζουν. Συνδυάζονται παραδόξως καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ὀμηρον. Εἶναι περίεργον ὅτι ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἀχιλλέως, ὁ θάνατος τοῦ Ἑκτορος, ἡ πρωτόγονος πανουργία τοῦ Ὀδυσσεως, ἀπεικονίζονται εἰς πλούσιον λεξιλόγιον καὶ τελείαν στιχοουργίαν. Φαίνεται ἀφύσικον ὅτι τόσον ἐξόχως κατεργάζεται καὶ λεπτοουργεῖ τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεικονίζει τὴν ζωὴν καὶ τὰς ἰδέας κοινωνίας εὐρισκομένης ἐγγύτερον τῆς βαρβαρότητος ἢ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ προφανεστέρα ἀρετὴ τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας εἶναι ἡ μορφή της, τὸ ὑψηλὸν ἐπίπεδον τῆς τεχνικῆς της. Ὑπάρχουν βεβαίως ἐξαιρέσεις. Τὰ πρῶτα δράματα τοῦ Αἰσχύλου εἶναι ἀκόμη ἀκατέργαστα κατὰ τὴν σύλληψιν, ὁ πεζὸς λόγος τοῦ Γοργίου μᾶς εἰσάγει ἀκόμη εἰς τὸ βασίλειον τῆς φαντασίας, τὰ ἀποφθέγματα τοῦ Θουκυδίδου εἶναι κακότεχνα καὶ ἀνευ γραμματικῆς ὀρθότητος. Ἄλλ' ὁ Αἰσχύλος εἶναι ὁ πατὴρ τῆς τραγωδίας, καὶ ὁ Γοργίας καὶ ὁ Θουκυδίδης εἶναι οἱ δημιουργοὶ τοῦ ἐμπεριόδου πεζοῦ λόγου καὶ ἔχουν τὰ ἐλαττώματα τῶν σκαπανέων. Ἀλλὰ γενικῶς οἱ Ἕλληνες μετ' ἐπιμονῆς κατεργά-

(*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον.

ζοντο τὰ ποιητικά καὶ περὶ αὐτῶν ἔργα. Ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος ἐτελειοποιῦντο. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἤδη τοῦ Αἰσχύλου, ὁ Σοφοκλῆς ἔφθασεν εἰς τὸ ὑψιστὸν σημεῖον τῆς δραματικῆς καὶ λογοτεχνικῆς τεχνικῆς, καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν γενεὰν τοῦ Θουκυδίδου, ὁ Πλάτων ἀνέπτυξε τὸ ἀπαράμιλλον αὐτοῦ ὕψος. Τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα εὗρισκετο εἰς τὸ αἶμα τῶν Ἑλλήνων καὶ διαχέει δλόκληρον τὴν Ἑλληνικὴν Λογοτεχνίαν, τὰ πολυσύνθετα καὶ περίτεχνα χορικά ἄσματα καὶ τὴν ἀβίαστον λογικὴν ἀλληλουχίαν τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος. Ἀλλὰ καὶ θεωρητικῶς ἠσχολήθησαν οἱ Ἕλληνες μετὰ τὰ προβλήματα τῆς Λογοτεχνίας, ἐπιζητοῦντες καὶ ἐνταῦθα καθὼς πανταχοῦ, λόγον διδοῦσαι τῆς πρακτικῆς τῶν τέχνης. Τοιαῦτα ζητήματα θίγει ἡ ρητορικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τὸ «περὶ συνθέσεως ὀνομάτων» σύγγραμμα τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς. Ταῦτα γενικῶς παραδεχόμενοι, ὀφείλομεν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ προφανεστέραν ἀπόδειξιν διὰ τὴν ἀγάπην τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν τεχνικὴν. Καὶ ἄλλα Ἔθνη ἀντελήφθησαν τὴν ἀξίαν τῆς συγγραφικῆς τέχνης καὶ κατέλιπον τὰ μνημεῖα ἐκεῖνα τοῦ λόγου, τὰ ὅποια εἶναι ἐπουσιώδη καὶ πρόσκαιρα ὡς ὁ ἀήρ, ἀλλὰ πολλάκις δυνατώτερα τοῦ χάλυβος καὶ τοῦ γρανίτου. Ἀλλ' οὐδὲν ἔθνος ἐδημιούργησε συγγραφικὴν τέχνην, ἐν τῇ ἐννοίᾳ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἐδημιούργησαν αὐτήν, ἢ ἀνέπτυξεν, ὡς αὐτοί, τὰ ποικίλα Λογοτεχνικά εἶδη. Δὲν εἶχον ὑποδείγματα, ὁδηγούς, ἐξωτερικὴν βοήθειαν. Ἡ Ρώμη ἠκολούθησε τὴν Ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν, καὶ τὰ Λατινικά γράμματα ὑπῆρξαν ἡ βᾶσις καὶ ἡ ἀφετηρία ὄλων τῶν νεωτέρων γραμματειῶν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τὰ πάντα ἐπραξαν μόνοι τῶν καὶ ἦσαν δημιουργοὶ κατὰ τὴν ἀληθῆ ἐννοίαν τῆς λέξεως, ὡς οὐδεὶς ἄλλος λαός. Δύο παραδείγματα: ὁ Ὀμηρὸς καὶ τὸ Ἑλληνικὸν δράμα θὰ χρησιμεύσουν πρὸς ἀπόδειξιν τούτου.

Εἰς τὴν αὐγὴν τῆς λογοτεχνίας τουλάχιστον, ἀνεμέναμεν τραχύτητα, ἀβεβαίαν κρίσιν καὶ ἀτέλειαν ὕψους. Ἀλλὰ τὸ πρῶτον γνωστὸν εἰς ἡμᾶς Ἑλληνικὸν ποίημα ἐγεννήθη, ὡς ἡ Ἀθηνᾶ τῆς Μυθολογίας, τελείως ἀνεπτυγμένον καὶ ὄριμον. Ἐν τούτοις, πρῶτοι οἱ δημιουργοὶ τοῦ ἔκαμαν τὴν ἀφήγησιν, τὴν πλουσίαν γλώσσαν καὶ τὸ περίτε-

χον καὶ ἀπαράμιλλον μέτρον. Τοῦτο δὲν ἐλαττώνει τὸ θαῦμα ὅτι τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα ὑπῆρξαν τὸ ὄρατον ἀνθος περιόδου ποιητικῆς ἀκμῆς. Τὸ ἔργον διεμορφώθη μόνον διὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἀπαιτεῖται φαντασία νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν δυσχερείαν τῆς προσπάθειας, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησαν ἀσυνειδήτως καὶ κατώρθωσαν ἀνευ θεωρίας ἢ ἐσκεμμένης προθέσεως, μόνον διὰ τοῦ φωτὸς τῆς φύσεως.

Εἶναι δυσχερὲς νὰ δημιουργήσωμεν καὶ πρωτόγονον ἀκόμη ποιητικὸν λεξιλόγιον, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ πρωτόγονον εἰς τοὺς Ὀμηρικοὺς στοίχους:

οἱ δ' ὡς τ' αἰγυπιοὶ γαμφώνυχες ἀγκυλοχεῖλαι
πέτρῃ ἐφ' ὑψηλῇ μεγάλα κλάζοντες μάχωνται,

ἢ

ὄσσον δ' ἠεροσιδὲς ἀνὴρ ἴδεν ὀφθαλμοῖσιν
ἦμενος ἐν σκοπιῇ, λεύσσων ἐπὶ οἴνοπα πόντον,
τόσσον ἐπιθρήσκουσι θεῶν ὑψηλῆς ἔπποι.

Ἡ ἴδια τεχνικὴ δεξιότης ἐμφανίζεται καὶ εἰς οὐσιωδέστερα στοιχεῖα τῆς ποιητικῆς ἀπὸ τὴν γλώσσαν καὶ τὸ μέτρον. Ὁ Ὀμηρὸς ἐγεννήθη γνωρίζων ἐμφύτως τὸ βαθὺ ἀπόρητον τῆς τέχνης τοῦ λόγου, τὸ ὅποσον ὁ Ἀριστοτέλης διετύπωσε ἀἰῶνας βραδύτερον ὡς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνότητος τῆς πράξεως.

«Δεῖ τοὺς μύθους συνιστάναι περὶ μίαν πρᾶξιν ὅλην καὶ τελείαν, ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τέλος... Διὸ καὶ ταύτῃ θεσπέσιος ἂν φανεῖται Ὀμηρὸς παρὰ τοὺς ἄλλους τῷ μηδὲ τὸν πόλεμον, καίπερ ἔχοντα ἀρχὴν καὶ τέλος, ἐπιχειρήσαι ποιεῖν ὅλον· λίαν γὰρ ἂν μέγας καὶ οὐκ εὐσύνοπτος ἐμελλεν εἶσθαι» (1).

Ἀπαξ διατυπωθεῖσα, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνότητος τῆς πράξεως κατέστη κοινοτοπία τῆς Λογοτεχνίας. Καθὼς ἀποδεικνύουν τὰ χρονικά τοῦ Ἐννίου καὶ ἡ Faerie Queen, ἡ ἀρχὴ αὐτῇ δὲν ἦτο προφανῆς εἰς ὅτου διατυπωθῆ, καὶ οἱ ποιηταί, ἀπὸ τὴν πρᾶξιν τῶν ὁποίων ἐξήγαγεν ὁ Ἀριστοτέλης τὸ συμπέρασμα του, ἔπρεπε νὰ ἔχουν ἀσυνειδήτως σπάνιον τεχνικὸν ἐνοτικὸν ὥστε νὰ διατηροῦν τὴν ἐνότητα τοῦ διαφέροντος διὰ μέσου τῆς πλοκῆς μακροῦ ἔπους ἢ δράματος. Τοιαῦτα θαύματα κατορθοῦνται μόνον ἀπὸ λαὸν με ἐμφυτον μεγαλοφυῶν εἰς τὴν τέχνην τοῦ λόγου. Εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τὰ ποικίλα στοι-

(1) Ἀριστοτέλους Ποιητικὴ, κεφ. 23.

χεῖρα τῆς Λογοτεχνίας εὗρον τὸ τέλος των καὶ ἀνεύρον τὴν φυσικὴν αὐτῶν μορφήν μετὰ τὴν αὐτὴν ὀρμέφυτον ἐξέλιξιν μετὰ τὴν ὀρασίαν ὁ σπóρος ἀναπτύσσει τὴν προσδιορισμένην εἰς αὐτὸν μορφήν.

Τοῦτο δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ἀκόμα καλύτερα ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν δράμα. Οἱ νεώτεροι δραματικοὶ συγγραφεῖς ὑποδοθηθῶνται ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῆς γενικῆς μορφῆς, τὴν ὁποῖαν θὰ λάβῃ τὸ ἔργον των, καὶ ἀπὸ τὰς γενικὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἀκολουθήσουν εἰς τὴν συγγραφὴν του. Γνωρίζουν τὰ ὀρθὰ μήκος, τὴν διαίρεσιν εἰς σκηνὰς καὶ πράξεις, τὴν μέθοδον τῆς ἐκθέσεως καὶ τοῦ διαλόγου, τὴν ἀντίληψιν τῆς λύσεως, τὸν νόμον τῆς ἐνότητος κλπ. Οἱ δημιουργοὶ τῆς Ἑλληνικῆς τραγωδίας δὲν εἶχον τοιαύτην βοήθειαν. Δὲν εἶχον δράμα, κατὰ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἀλλ' ἀπλοῦν θέασον ἐκ πεντήκοντα χορευτῶν, οἱ ὅποιοι, ἐνδευμένοι ὡς σάτυροι, ὤρχοντο περὶ βωμοῦ καὶ ἐψάλλον ᾠδὴν. Ἐκ τῆς ταπεινῆς ταύτης ἀρχῆς οἱ Ἕλληνας ἀνέπτυξαν, μετὰ τὴν ἀλάνθαστον ὁδηγίαν τῆς μεγαλοφυΐας των, τὴν ὑψίστην καὶ μᾶλλον περίτεχνον τῶν λογοτεχνικῶν μορφῶν, καὶ ἐντὸς ἑκατὸν μόλις ἐτῶν ἔγραψαν δράματα, τὰ ὁποῖα ὁ Shelley θεωρεῖ ἐφάμιλλα τοῦ «Βασιλέως Ἀἴθρας» καὶ ὁ Swinburne ὀνομάζει ἐν τῷ συνόλω «τὸ μέγιστον πνευματικὸν ἔργον τῆς ἀνθρωπότητος».

Κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἀρχῶν τῆς τέχνης τοῦ λόγου καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν διαφόρων λογοτεχνικῶν εἰδῶν οὐδεὶς λαὸς δύναται νὰ συγκριθῆ μετὰ τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἀναμφισβότως οὐδεὶς ἐπέδειξε τοσοῦτον πλῆθος ἔργων ἰσαξίων κατὰ τὴν τεχνικὴν τελειότητα. Ἡ νεωτέρα βεβαίως Λογοτεχνία ἀνέδειξεν ἀριστοτέχνους τοῦ στίχου ἐφάμιλλους τῶν ἀρχαίων. Ἡ ἀξία τῆς Ἀγγλικῆς Λογοτεχνίας δὲν ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν τεχνικὴν τελειότητά της, ἐν τούτοις ὁ Μίλτων, ὁ Πώπ, ὁ Τέννυσον εἶναι, ὡς στιχοῦργοι, ἀντάξιοι τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἡ Γαλλικὴ Λογοτεχνία, γενικῶς ἐξεταζομένη, διακρίνεται διὰ τὰ καλλιτεχνικὰ χαρίσματά της. Ἀλλὰ δυσκόλως ἀληθεύει τὸ αὐτὸ δι' ἑτέραν ιδιότητα τῆς συγγραφικῆς τέχνης, ἡ ὁποία κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζει τὴν Ἑλληνικὴν Λογοτεχνίαν. Ἐὰν κατὰ πρῶτον ἀναγνώσωμεν τὸν Θουκυδίδην, ἡ πρώτη ἐντύπωσίς μας θὰ εἶναι ἡ ξη-

ρότης τοῦ ὕφους του. Ἐὰν δὲ μετὰ τοὺς δροσορρούτους στίχους τοῦ Σέλλεῦ καὶ τοῦ Τέννυσον, συναντήσωμεν τὸ εἰς τοὺς νεκροὺς τῶν Θερμοπυλῶν ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου :

ὦ εἶεν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε κείμεθα, τοῖς κείνων βήμασι πειθόμενοι

θὰ εὖρωμεν τοῦτο πεζὸν καὶ ἀχρωμάτιστον. Τοῦτο παριστᾷ τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς Ἑλληνικῆς ἀπλότητος καὶ λιτότητος, τὸ αὐστηρὸν κάλλος, τὸ ἀπηλλαγμένον πάσης ὑπερβολῆς ἢ ἐπιτηδεύσεως πού χαρακτηρίζουν τοὺς νεωτέρους συγγραφεῖς. Οἱ ἀρχαῖοι συμπτύσσουν, συντέμνουν, συσφίγγουν τὰς ιδέας των εἰς φράσεις ὅσον τὸ δυνατόν λακωνικάς. Οἱ νεώτεροι ἀναπτύσσουν, ἀναλύουν καὶ περιγράφουν μετὰ ἀκρίβειαν καὶ λεπτομερῶς τὸν ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν κόσμον. Τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως ἔχουν τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ ἐλαττώματά των. Ὁ πλατειασμὸς καὶ ἡ πλησμονὴ λεπτομερειῶν πλουτίζουν τὴν φαντασίαν, ἐνῶ ἡ λιτότης κεντρίζει καὶ ὑποδαυλίζει αὐτήν. Τὸ πρῶτον εἶδος παραθέτει πλούσιον συμπόσιον πνευματικῆς τροφῆς, ἀλλ' ἀφίνει τὸ πνεῦμα ἀδρανές. Ἡ λιτότης τοῦναντίον παρακινεῖ τὸν ἀναγνώστην νὰ συνεργασθῆ τρόπον τινὰ μετὰ τὸν συγγραφέα καὶ νὰ τὸν συμπληρώσῃ μετὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ παραστατικὸν κύκλον. Μεταρσιοὶ τὴν φαντασίαν του εἰς τὰς σφαίρας τοῦ ἀπείρου. Πλείστοι προτιμοῦν τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶδος τῆς αἰσθητικῆς ἡδονῆς, ἐνῶ ἄλλοι ἐπιθυμοῦν ὅπως ὁ συγγραφεὺς τοὺς χειραγωγῆσῃ καὶ τοὺς ἐπιδείξῃ κάθε λεπτομέρειαν, μετὰ τὴν ἀκρίβειαν πινακίδων Γερμανικῆς λουτροπόλεως.

Ἡ λιτότης εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς Λογοτεχνίας ἀνταύγεια τῆς σωφροσύνης ἐκείνης, ἡ ὁποία εἶναι τὸ χαρακτηριστικώτερον τῶν Ἑλληνικῶν ἰδανικῶν. Ἀλλ' ὑπεδοθηθῆ καὶ ἀπὸ τυχαῖον γεγονός. Ἐὰν ἡ τυπογραφία ἦτο ἀγνωστος, τὰ νεώτερα ἔργα θὰ περιωρίζοντο ἐντὸς στενωτέρων ὁρίων, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ λιτότης ἐνισχύθη ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Fust δὲν εἶχεν ἀκόμη γεννηθῆ. Ἡμεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν βασιζόμεθα ἐπὶ χειρογράφων διὰ τὴν διάδοσιν τῶν βιβλίων μας, φυσικὰ γράφομεν ἐκτενέστερα ἔργα, τὰ ὁποῖα ὑστεροῦν κατὰ τὴν περιεκτικότητα, ἀλλ' ὑπερέχουν κατὰ τὴν εὐρύτητα. Ἡ συνήθεια ἐπίσης νὰ συγγράφωμεν ἕνεκα κέρδους ἐνεθάρρυνε τὴν

παραγωγήν και ἡ τυπογραφία κατέστησεν αὐτὴν εὐκολον.

Τὸ τρίτον γνώρισμα τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας εἶναι ἡ φιλαλήθεια. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶπον ὀλιγώτερα ψεύδη ἀπὸ τὰς ἄλλας φυλάς, ἀλλ' εἶχον τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἴδουν τὸν κόσμον ὡς ἦτο. Μὲ τὸ οὐσιῶδες τοῦτο χάρισμα τοῦ πνεύματός των ἐκληροδότησαν εἰς τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς τὴν ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἀμφοτέρως ὀφειλομένον μόνον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἡ Παλαιστίνη καὶ οἱ Γερμανοὶ μας πρόγονοι οὔτε ἐδημιούργησαν ἐπιστημονικὴν ἢ φιλοσοφικὴν μέθοδον ἐρεύνης, οὔτε ἔδειξαν τὴν ἰδιοσυγκρασίαν ἐκείνην, ἡ ὁποία δημιουργεῖ αὐτὴν.

Ἡ λέξις φιλαλήθεια ἴσως θεωρηθῆ ὅτι ὑποδηλοῖ τὸν ρεαλισμὸν τῶν νεωτέρων συγγραφέων. Ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ φιλαλήθεια ἦτο διάφορος. Πρέπει νὰ διακριθῆ ἀπὸ τὴν τεχνικὴν νηφαλιότητα καὶ τὴν ὀδυνηρὰν ἀμεροληψίαν συγγραφέως ὡς ὁ Flaubert, τοῦ ὁποίου ὁ ρεαλισμὸς ἀποκρύπτει αὐτόν, ὡς οἱ τοῖχοι τοῦ ἐργοστασίου ἀποκρύπτουν τὰς ἐντὸς αὐτοῦ μηχανάς. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλαλήθεια εἶναι αὐθόρμητος καὶ φυσικὴ, ἔμφυτος ἰδιότης τοῦ καλλιτέχνου, ὁ ὁποῖος βλέπει καὶ λησμονεῖ ἑαυτὸν ἐπὶ τῇ θεᾷ. Δὲν ἔχει τίποτε κοινὸν μὲ τὴν φωτογραφικὸν ρεαλισμὸν. Δὲν ἔχει τὸ ἀπρόσωπον τῆς μεθόδου ταύτης καὶ τὸ ἀνούσιον καὶ ἄψυχον ἀποτελέσματά της. Τὴν εἰκόνα δὲν λαμβάνει μηχανῆ, ἀλλ' ἄνθρωπος συναισθανόμενος ἐντόνως ὅ,τι βλέπει καὶ μεταδίδων εἰς τοὺς ἀναγνώστας του τὸ ἠλεκτρικὸν σκίρτημα τῆς ζωῆς.

Οὕτε εἶναι συγγενὴς πρὸς τὸν τύπον ἐκείνον τοῦ νεωτέρου ρεαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐν ὀλέθριον φάρμακον, ταράσσει τὸ πνεῦμα καὶ ἀποθαρρύνει τὴν καρδίαν — τὸν ρεαλισμὸν, ὁ ὁποῖος ἀπεικονίζει τόσον μαύρην τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, ὥστε μᾶς ἐπηρεάζει

φυσικῶς, ὡς αἱ ἡμέραι τῆς συνεχοῦς ὀμίχλης. Περί οὐδενὸς ἴσως Ἕλληνοσ συγγραφέως δύναται τοῦτο νὰ λεχθῆ. Πολλοὶ νεώτεροι συγγραφεῖς περιέγραψαν πιστῶς ὅ,τι εἶναι δυσάρεστον, ἀλλ' αἱ ἐντυπώσεις τῶν ἀναγνώστων εἶναι συχνὰ κτηνώδεις καὶ πάντοτε ἀποθαρρυντικαί. Τὸ δῶρον τῆς ἀπεικονίσεως τῶν δεινῶν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς μὲ ἀμείλικτον φιλαλήθειαν καὶ τὸ δῶρον τῆς μεταδόσεως καὶ ἄλλων συναισθημάτων πλὴν τῆς φρίκης, ἐπεφυλάσσετο εἰς ὀλίγους. Ἡ σπανιότης αὕτη ἐξηγεῖ ἴσως τὴν σπάνην τῆς μεγάλης τραγωδίας, τῆς ὁποίας ἀπαραίτητος ὅρος εἶναι νὰ δεικνύη τί εἶναι τὸ ζοφερώτερον εἰς τὴν ζωὴν χωρὶς νὰ ἀφίγη τὴν μελαγχολίαν ὡς τελικὴν καὶ κυριαρχούσαν ἐντύπωσιν. Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς γνωρίζουν τὸ ἀπόρητον τοῦτο. Εἶναι εὐαίσθητοι εἰς τὰς ὀδύνας τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος καὶ πιστῶς ἀποδίδουν ταύτας. Ἀλλ' ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀπλῶς ταπεινοῦνται ἢ ἀηδιάζουν ἢ φρίττουν καὶ χάνουν τὰς ζωογόνους αὐτῶν δυνάμεις, οἱ Ἕλληνες εἶναι φειδωλοὶ εἰς τρομερὰς ἐκδόσεις καὶ διαβλέπουν εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ταλαιπωρίας τὴν ἀγωνίαν ἑνὸς ἐργαζομένου σύμπαντος, αἰσθανόμενοι σεβασμὸν καὶ θαυμασμὸν εἰς ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι ὑπομένουν καὶ ὑποφέρουν. Ὁ Ὅμηρος μᾶς μεταγγίζει πᾶν ἄλλο συναισθημα ἢ τὴν ἀποθάρρυνσιν, δταν μᾶς ἀφηγεῖται πῶς ὁ Πρίαμος ζητεῖ τὸ πτώμα τοῦ υἱοῦ του ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα. (Ἰλιάς Ω 440 κέξ.).

Εἰς τὴν σκηνὴν ἐκείνην ὑπάρχει ἀρκετὸν πάθος καὶ φρίκη, καὶ οὐδεμία ἀπόπειρα ἐκδηλοῦται νὰ ἀποκρύψουν ἢ νὰ μειώσουν ταῦτα. Εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἐν τούτοις μεταδίδονται συναισθήματα τελείως διάφορα ἀπὸ τὰ προκαλούμενα ἀπὸ τὴν ἐκβασιν τῆς Madame Bovary καὶ τοῦ Jude the Obscure. Ἡ φιλαλήθεια τοῦ Ὀμήρου δὲν εἶναι οὔτε δυσάρετος, οὔτε ἀπελπιτικὴ.

(Ἀκολουθεῖ)

μεταφρ. ANT. M. ΙΣΗΓΟΝΗΣ

